Десь-недесь, ні в царстві, ні в гетьманстві, а просто на волі жили люде.

Не знали грошей, не збірали багацтва, а через те не мали ні заздрощів, ні жадоби.

Не кували зброї, бо не було там ні царів, ні підданців, а всі, як брати рівні.

Не кохалися в науках, бо Мудрість панувала серед того пароду. — Хтож наймудріщий — вибирався за найбільшого і ставав слугою громаді.

Земля була вільна, — не купована, не запродана.

Скільки оком кинути — степ веселий, тирсою вкритий, наче море безкрає, коливається.

Вийде чоловік з села, уподоба собі цілину, виоре поволі, та й кидає зерна.

А недалеко буй-тури ревуть, дикі коні через степи перебігають, на узліссі стрункі кози пасуться.

Так у достатках, серед роскошів природи доживали люде до глибокої старости.

І не мали хвороб.

Так само жили за ними і сусіди їхні.

Але ось прилетіла Бог-зна звідки чутка-вістка, що десь за високими горами, за глибокими ріками, за широкими морями живуть люде не так.

По краю покотивсь смуток, мов туман густкй.

І степ зелений, як воля звабливий, здавався невеселий, і ніжна пісня жайворонка в небесній блакити не чарувала, і соловейко співав докучливо,

Дівчина стала юнакові не люба, дитина матері — не втішна.

Уперше зроду люде занудилися, ходять сумні, робота їм здається важкою.

Якось одного дня, коли весна саме розпустила свої чари, люде почали сходитися до гурту.

Усі мали на мислі: як то живуть десь там за горами, за морями?

І от подумали, порадились і одностайне поклали: послали найрозумніших молодців на всі чотири сторони світу білого: на схід і на захід, на південь і на північ.

І тут же громада обібрала чотирьох братів, легкокрилих, як орлів, і твердо наказала про все довідатись і швидче повертатись до дому.

Курява од копит кінських, а далі тирса висока ту-ж мить сховала їх од очей громади.

Швидко казка кажеться, не так діло робиться.

Чимало часу поминуло, чимало води утікло, а про братів ні чутки, ні звістки, наче безодня їх поглинула.

Спершу виглядали, нудились, а там потроху вже й забувати стали.

Коли це одного дня, як усі були коло роботи, нежданo-негадано, страшна блискавка перерізала з краю-до краю все небо, і серед ясного дня вдарив такий грім, що земля захиталася.

Де не взялись на небі чорні хмари, і стило темно, мов осінньої ночі.

Аж знову освітило землю, і люде, тремтячи од страху, побачили, що з чорних хмар вилітає вогняний, трьохголовий змій, на якому сидить чоловік.

Скоро доткнувся змін землі — розсипався порохом.

Коли-ж той порох розвіяло по всьому краю, всі побачили, що на тому місці стоїть перший брат.

І побігли до нього...

Перший брат сказав так:

Ходив я, панове-товариші, по вашій волі, по своїй охоті в далекі краї. Переїздив степи широкі, переходив гори високі, перепливав моря бурхливі, аж прибув у князівство. У князівстві люде живуть не по-вашому: не знають ні роботи важкої, ні клопотів нудних, бо непереможною силою скорили собі сусідні народи, повернули їх на рабів. Саміж тільки порядкують та купаються у роскошах.

Сила ця — зброя.

Ось зараз покажу вам те чудове життя.

Розбив тут червону, як крон, крашанку, і по степу роскинулось велике князівство з селами та городами.

По селах чутно грають музики, весела челядь танцює, співає, бавиться. На степах необмежених косять, жнуть князівські підданці, між ними похожають та порядкують володарі їхні.

У великих палацах пани гуляють, веселяться, регочуться, раби їм до послуг стають, вино заморське наливають...

Далі великі городи: широкими вулицями військо йде, гучно співає, весело корогвами має.

Зброя блищить, обличчя у вояків зухвальством сяють.

З другого боку — війна: рівними лавами насувають воїни з обох таборів: з гаківниць гукають, з гармат гримають, шаблями брязкотять...

Маленькою річкою побігла по землі червона кров, і почувся здалека важкий стогін...

Тут гримнула музика військова, і все зникло...

Ахнула громада з того дива.

Усі загомоніли, загули, закричали з радощів.

Любо всім стало, що так весело живуть там, де панує зброя, і собі захотілося такого ладу.

— Добре, — сказав перший брат, — тільки насамперед треба вам обібрати князя, і щоб йому корилися, а хто не схоче, того він каратиме на смерть.

Тоді громада обібрала першого брата за князя, а він зараз-же запровадив новий лад...

І от по городах стоять сильні фортеці, з них дивляться грізно гармати. По великих косарнях вояки весело співають, по майданах муштруються.

Цілий край повернувся у військовий табор.

Князь у похід вирушає.

Військо гордо виступає, зброя проти сонця виблискує, труби трублять, барабани бють.

Як вихор налетіли на добрих сусідів, — старих порубали, малих кіньми потоптали, а середущих у полон забрали.

Села й ниви спалили.

І став сусідній край руїною.

Де красувалося у затишку щасливе село, де недавно лунала пісня, там коло трупів лиш вовки-сіроманці та ворони-чорнокрильці...

А бранці — вже раби в князівстві: не мають ні волі своєї, ні хати, ні хліба свого, ні батьків, ані дітей — усе належить їхнім володарям-воїнам.

Володарі-ж роскошують...

Забули вже, як і землю святу обробляти, одно-знай різали беззахистних сусідів, забирали собі чимраз більше рабів.

Кінчалася одна різня, починався гучний бенкет, аж поки князь занудиться і знову гукне до зброї.

Можеб і добре так жилося, та прокинулися у людей заздрощі, знайшлися самолюбці, що самі захотіли князювати.

А як князь карав таких на смерть, то вони перекинулися до сусідів, навчили їх робити зброю і воювати.

Там поробилися князями і побудували скрізь фортеці.

І пішов один братній народ на другий, потяглася безперестанна війна.

Сьогодні подужає один князь, — руйнує городи й села, бере рабів. Завтра переміг другий, — забирає рабів.

Уся, колись тиха країна, стала кривавою різницею.

Сусід убиває сусіда, раби жорстоких панів, пани мстивих рабів, а всіх на смерть карає князь.

І всі поробилися рабами тієї великої сили — зброї. У всіх серця стали жорстокі й неспокійні, та ніхто вже не зміг одмінити того страшного ладу, бо всі боялися кари.

І не було світлої днини в тому краї, де запанувала зброя.

Чи довго так велося, чи ні: скоро казка кажеться, не так діло робиться.

Одного ранку, коли всі князі воювали проміж себе, умент зробилася найтемніща ніч.

Застугоніла земля, заколивалася. Заревів вихор, гримнув страшенний грім і блискавка освітила землю.

Тоді всі, тремтячи од страху побачили, що летить вогняний шостиголовий змій, а на ньому сидить чоловік.

Скоро доткнувся змій землі, розсипався порохом.

Коли-ж порох розвіяло по країні, і знову стало світло, то на тому місті стояв другий брат. Князі перелякалися, казали своїм воїнам убити брата, та ніхто вже їх не слухав, а всі бігли до нього.

Другий брат сказав так:

— Ходив я, панове-товариші, по вашій волі, по своїй охоті, в далекі краї.

Переїздив степи широкі, переходив гори високі, перепливав моря бурхливі, аж прибув у царство.

У царстві люде живуть не по-вашому:

Не сідлають коней і в походи не рушають.

Не повстає там брат на брата, не має сиріт після вбитого батька, ні матері безутішної, ні дівчини заплаканої.

Там панує така сила, що нею люде зробили життя своє без міри щасливим та безжурним, бо сполучили всі князівства до купи і збудували велике царство, а воїни тільки стоять на сторожі тієї непереможної сили.

Сила ця — наука.

Розбив тут білу, як папір, крашанку і по степу розкинулось велике царство з городами та селами.

По городах величезні університети, громадські театри, дивні музеї, просторі бібліотеки.

З високих веж сиві вчені оглядають небо в телескопи, по університетах дивляться в мікроскопи, а коло вчених тисячі лагідних юнаків, жадібно ловлять кожне їх слово, щоб і собі здобути науки.

По музеях красуються дива з усіх країн, у роскішних галереях на великих малюнках відбивалось життя цілого світу, а в бібліотеках зібрано весь розум од початку життя людського.

І скрізь, там і тут, скрізь повно молоді і старих, чоловіків і жінок, що жваво метушаться, весело розмовляють.

сяють щастям.

По селах теж маленькі школи, повні моторної дітвори,

що й собі вчиться, весело бавиться.

З другого боку, по морю синьому, мов чайки, кораблі гуляють. Крізь неосяжні праліси блискавицею поїзди пролітають, над бистрими ріками перебігають, під високі гори поринають, а з вікон цяцькованих вагонів, веселі люде, привіт посилають.

Аж ось упала на землю ніч. Над великими городами висять несчисленні сонця, освітлюють їх білим холодним світлом. Скрізь як у день. По вулицях, по театрах, по цирках повно щасливих людей, що бавляться, регочуться, радіють...

Тільки по селах, у маленьких хатках, куди не досягає біла електрика, щось у пітьмі ворушиться.

І враз іздалека почувся важкий стогін...

Та раптом вибухнув над городом фаєрверк: полетіли в небо тисячі грімучих змиїв, міліони різноцвітніх зорь, вогняних фонтан — і тут усе зникло...

Ахнули з того дива і раби, і пани.

Усі загомоніли, загули, і закричали з радощів.

Любо всім стало, що так гарно живуть там, де панує наука, і собі забажалося такого ладу.

— Добре, — сказав другий брат: — насамперед треба всі князівські землі сполучити до купи й обібрати одного царя, що буде самодержцем у великому непереможному царстві.

Тоді накинулись на своїх князів, усіх повбивали, трупи їхні до хвостів диких коней привязали, а ті геть по степах князівські кости розметали.

І став другий брат царем, а в державі почала ширитися наука.

Учені мудрою наукою повернули саму природу собі до послуг, собі на вжиток.

Скоротили непереможний час, вигадали такі машини, що ними одна людина за день може зробити більше як колись за рік.

Скорили просторінь, і за годину переїздять широкі степи, перелітають по воздуху через великі моря, за хвилину мають листи з найдальших країв, говорять з одного города в другий, як з хати в хату.

Учені дізналися, що робиться на дні океану, що під землею? Перелічили зорі на небі і кожній дали імення.

Довідалися про тисячі пород бактерій, що почали приносити їм хвороби, вивчили життя й характер кождої породи, щоб з ними боротися.

Через науку вчені стали свідомі своєї сили, поробилися першими між людьми: професорами, прокураторами, міністрами, начальниками.

Наука поділила людей на два табори: на вчених і темних.

Учені писали для темних закони і примушували їх виконувати.

Наука, що давала силу і власть, панувала по городах, а по селах була наука про науку.

Там учили школярів, як треба поважати науку, як жити по закону, любити Бога й царя, шанувати начальників, та од такого вчення ніхто не ставав мудріщим, лиш ще більше темним.

І через те, що тут панувала темрява, а навкруги був світ науки, темні ставали рабами видющих.

Будували для них пишні городи з величезними палацами, високими баштами, садами, фонтанами, а для себе тюрми, косарні.

Проводили через степи і по-під океанами залізні колії, через ріки — довгі мости, крізь гори — широкі тунелі. Загачували моря, спускали на них кораблі.

Постачали на вчених хліб із своїх убогих нив, сіль із їдких озер, вугілля з темних шахт.

Робили як воли, саму важку роботу, бо не знали иншої. Жили в убогих халупах, разом із своєю худобою і їй заздріли, бо мала більше відпочинку і меньше турбот.

Так панувала в царстві наука, а темним ще тяжче жилося, як до того.

Заздрощі. лютість опанували їх душі.

Ненависть до науки, до вчених зростала без міри Горіли жадобою помсти. Враз повставали проти всіх гнобителів: руйнували високі вежі вчених, розбивали музеї, палили бібліотеки.

Та в одну мить дзвонили телєфони, летіли телєґрами, бігли поїзди з військом.

І ця караюча сила зброї, при допомозі науки, виростала, наче з землі, так швидко, так несподівано для темного народу, що він губився, тратив останнє розуміння подій, падав ниць перед своїми тиранами, не маючи сил боролися.

Знов покірливо мусів будувати високі вежі, чудові сади, пишні палаци, а для себе — тюрми, косарні.

Скрута, роспука й смерть нависла, мов чорна хмара, над царством, де запанувала наука.

Чи довго так велося, чи ні: скоро казка кажеться, не так діло робиться. Одного дня, коли темні повстали, і вже побігли поїзди з військом у-мент зробилася найтемніша ніч. І з надр землі піднявся вульканічний стовп аж до неба, освітив темну землю, і тут усі побачили, що з страшної прірви вилітає двадцятиголовий змій, на якому сидить чоловік. Скоро доткнувся змій землі, розсипався порохом. Коли-ж порох розвіяло по країні, то на тому місці стояв третій брат.

І сказав третій брат так:

— Ходив я, панове товариші, по вашій волі, по своїй охоті в далекі краї.

Переїздив степи широкі, переходив гори високі, перепливав моря бурхливі, аж прибув в державу, що зветься Республіка.

Нема там ні напів, ні рабів, ні царів, ні підданців, ні вчених, ні темних, а всі рівні громадяне, усі мають повні права. Вільними голосами оббірають з проміж себе одного за найбільшого, і він зветься президентом.

Єсть там така сила, що нею кожен може зробити життя собі щасливим, стати вченим і сильним.

Сила ця — золото.

Тут розбив жовту, як золото, крашанку, і по степу роскинулась країна з городами та селами.

По городах цілий ліс високих до хмар фабричних димарів, по заводах гудуть блискучі машини, біля яких мурашаться тисячі робітників.

По майданах розташувались великі базари, веселі ярмарки, скрізь дзвенить золото, з рук до рук переходить.

Веселі люде метушаться, купують, продають жартують, сміються.

Великі палаци сріблом-золотом сяють.

По світлих покоях пишні багатії похожають в одежах оксамітових, шовкових, рубінами та діямантами поцяцькованих.

По селах винниці, броварні, сахарні, цегельні, миловарні...

По нивах величезні парові плуги ходять, по багатих економіях зерно горами насипають.

Вельможі в блискучих каретах обїздять свої необмежні землі, де пасеться сила товару, ходять несчисленні отари, табунами коні бродять.

По ріках глибоких, по морях широких, великі кораблі пливуть, везуть заморський крам...

І скрізь блищить золото, багато золота...

Переходить з рук до рук, горить, як сонце, бренить-дзвенить, як чарівна музика.

Тільки попід городськими будинками у темних льохах щось стогне.

Десь під землею у темних шахтах, у високих тюрмах щось ворушиться. Там тихо ходять бліді тіни...

І враз іздалека почувся важкий-важкий стогін...

Тут заспівала тисячна весела юрба веселий народній марш, і все зникло...

Ахнула громада з того дива, — і вчені, і темні.

Загомоніли, загули, закричали з радощів.

Любо всім стало, що так добре живуть там, де панує золото.

Метнулися по царських покоях, убили царя, тіло спалили, а вітер і попіл по степу розвіяв.

Тоді вільними голосами обібрали за президента третього брата.

І от велика республика спокійна з краю до краю. Нема війни, не чути плачу, не видко трупів, не тече кров. Земля і все, що на ній, належить людям, а що з землі — державі.

І от державні слуги розкопують високі гори, здобувають золото, каміння самоцвітне, усякі скарби природи. Складають у залізні вагони, і біжать довгі поїзди під охороною державного війська у столицю.

Тут вибивають золоту монету, пересипають її у державну скарбницю, а звідси вже золото розходиться по всій країні.

І всі навперейми жадібно кидаються за золотою монетою, бо за неї можна купити все: хліб і сіль, пошану і власть, зброю й науку, панство на землі і рай на небі.

А хто має багато золота, той купує собі воїнів і вчених, будує фабрики, скуповує землі, посилає, за море кораблі з ріжним крамом.

Ще більше багатіє, бо золото, здобуває золото.

І вже на того багатія роблять сотні і тисячі люда, роблять на його землях літо й зиму, роблять на фабриках день і ніч.

Так золото родило золото.

У одних його стало без міри багато, другі-ж з усіх сил гнались за ним, бо без золота людина темна, і голодна, і підневільна.

Народ вимінював свої землі, свої хати на золото, та на жаль золото любило золото: воно текло туди, де його багато, як от маленькі річки течуть у велику.

І стало так, що на одного багатія були міліони бідних та бездомних, і бідні не могли здобути собі стільки золота, щоб жити безжурно а лише на щоденний черствих хліб.

Багатії стали сильними, вони заправляли державою і всім народом, писали закони, якими накладали ще більше тягарів на бідних, а себе більше збагачували.

І став народ голодний та кволий, як червак копошився десь на низу життя, по фабриках та по шахтах.

А коли вчені вигадували нову машину, до якої треба меньше людей, тоді голодних тисячами виганяли з фабрик на економій.

Шукаючи крихоток золота собі на хліб, вони переходили з фабрики до фабрики, з города в город, з краю в край.

І щоб жити робили не тільки чоловіки, а вже й жінки, навіть малі діти, та все-ж мерли з голоду, гинули од пошестей, переповнювали ночліжні захисти, лікарні.

Коли-ж не сила було терпіти тяжку долю, кидали роботу...

Так сиділи на вулицях під фабриками та палацами голодні. Розлючені од мук голода кидалися руйнувати фабрики, грабувати багаті будинки, але до послуг багатіїв умент зявлялися воїни.

Вони без жалю стріляли в голодну юрбу, що переступила державний закон, і тоді тисячі їх лягало трупом.

І вже нічим не можна було скорити сили золота.

Почались грабіжки, потаємні вбивства, душогубства, усякі злочинства.

За золото син убивав батька, мати продавала дочку, жінки зраджували чоловіків.

Страшно стало жити і бідним, і багатим.

У багатих серця поробилися жорстокі та мстиві, а тіло купалося у роскошах, жиріло.

У бідних серця стали жадібні та полохливі, а тіло знесилювалося, хиріло.

Усі поробилися рабами золота. Непереможне воно панувало над усім, убивало людське тіло й душу, як страшний паразіт, висмоктувало з дерева життя державного всі живі, здорові соки.

Переходило золото з рук до рук, розливалося широкими ріками по всій країні, і на хвилях своїх гойдало силу і власть, злочинство і смерть.

Чи довго так велося, чи ні: скоро казка кажеться, не так діло робиться.

Була весна. По балках та верховинах далеких гір ще блищали білі шматки снігу на зеленому тлі, а в повітрі вже розлилося перше тепло, що так радує і бадьорить душу.

Рясно зацвіли садочки, весело щебетали пташки, грало приваблювало сонечко в прозорому небі.

Одна тільки природа мало відмінила своє життя в тім краю: пишно, як і досі святкувала зустріч весни чарівної.

З крутої гори в долину, в тихій задумі сходить подорожній: став, обпершись на довгий посох...

Високий на зріст, увесь сивий, з довгою сніжно-білою бородою, старий журливо дивився в затишок невеличкого села, що притулилося до гори, ховаючи в рясних садках убогі, похилені хатки.

Далі перед його очима на широкій рівнині роскинулися села, проміж них великі блискучі палаци, потім зелені степи, а за ними шумливі міста.

Стояв і оглядав країну.

І стялося диво: по степах широких, по містах великих заворушилися люде. Усі оджили духом, усі покинули щоденні клопоти і натовпом посунули до крутої гори.

Ішли струджені та знеможені з радістю великою, сильні та багаті з острахом та непевностю.

Ішли тихо, без гомону, без галасу, немов якась невидима внутрішня сила вела їх до сивого діда.

І тут у долині стали.

Праворуч багаті, а зліва бідні, як два ворожі табори.

Старий, обпираючись на свій довгий посох, глянув прозорливими очима на людей, а, як усі затаїли дихання, сказав:

— Горе людям, що занедбали Мудрість, бо вона єсть те сильне багацтво, з якого кожен може черпати до насищення.

У вас сказано: — Сила моя і власть моя в моєму мечі. Знову сказано: Сила і власть в науці. І ще: в золоті...

Я ж говорю: — Меч одбірає життя у ворога і друга і у того, хто його носить.

Одні з вас замінили велику мудрість малими науками, аби довести, що в життьовій боротьбі одно одним живе.

Так живуть лиш дикі звірі.

Другі, щоб справдити між людьми рівний поділ багацтва й праці.

Так споконвіків ведеться у метушливих комашок, та од того вони не стають кращими.

Одні ціною людського життя збірають собі гори золота. Другі тією-ж ціною силкуються його вирвати.

І всі кажуть: Чим багатша країна, тим вона могутніша і щасливіша.

Недоумки бідолашні! Жадобою до золота ви вбиваєте найдорожче, що дається вам — життя людське.

Кажу: Єдине багацтво на землі, то багацтво душі.

Горе тим, хто має власть, ученість і золото, а не має чистої душі.

Усе зло, усі сльозі народні й кров густими тінями лягають на їхні чорні душі...

Як сліпорожденні вони не бачуть, що життя людини, то єсть найбільше в світі благо.

Як нерозумні сотворіння, не знають, що цей скарб дається тільки один раз у всі міліони віків.

І що тіло єсть порох, а дух з його ділами живе вічно.

Я той, що несу до вас царство духа.

Хто піде за мною, той стане первим, хто проти мене, — той останній.

І от я посилаю перших із вас, найбагатших душею проповідувати царство духа.

Тоді люде не братимуть до рук зброї, не будуватимуть

тюрем та косарень.

Не збіратимуть ні золото, ні срібла, ніяких скарбів, і вони стратять свою цінність.

І не буде ні бідних, ні багатих, ні царів, ні рабів, ні воїнів, ні убієнних, а всі стануть братами.

Хто-ж багатий душею, буде слугою громаді.

Посилаю мудрих і тихих до свавільних і нерозумних.

Їх зненавидять, оддаватимуть на муки і вбиватимуть за те, що од слів їхніх повертатиметься в порох усе те, що повстало з пороху землі, а натомість будуватиметься царство духа, що житиме вічно.

І не буде ні бідних, ні багатих, ні царів, ні рабів, ні воїнів, ні убієнних...

Тут юрба заколивалася, заревіла, загула, а наперед вискочили воїни з блискучими мечами, щоб убити пророка.

— Тіло моє убиваєте, духа-ж вічно-живого не вбєте, бо вже настає царство його.

Сказав і впав розсічений мечем.

Увесь натовп іздрігнувсь і з грудей народу вилетів важкий стогін.

Тоді на міце вбитого пророка враз виступило з юрби десять, — пять з лівого боку і пять з правого.

І повернулись з народом у села та городи проповідувати там царство духа.

Коли-ж чорні душі довідалися про них, світлих, — зненавиділи їх, кинули в тюрму і присудили до страти.

А як убили цих десять, стало сто пророків.

Коли-ж убили цих сто — зявилася тисяча.

Так стає чистих духом чимраз більше й більше.

Ходять вони між нами й по днесь, і доти ходитимуть, аж настане на всій землі царство духа.